

рівень саморуку в просторі культури стала духовна музика, яка, поки що демонструючи лише наближення до емоційно-проникливого розуміння і переживання дійсності, виявляє можливості "артикулювати" найскладніші духовні питання на рівні інтимності суб'єктивних переживань.

Ключові слова: християнська культура, візантійська культура, духовна музика, художнє світобачення та світовідчуття, музична почуттєвість, музично-літературна мова, музичні форми, літургія.

И. В. Живоглядова, канд. филос. наук, доц.
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко,
ул. Владимирская, 60, г. Киев, 01033, Украина

МУЗЫКАЛЬНОЕ СТАНОВЛЕНИЕ "ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО" КАК ЧУВСТВЕННО-СМЫСЛОВОЙ СПОСОБ ФОРМИРОВАНИЯ КУЛЬТУРНОГО ПРОСТРАНСТВА

В статье проводится анализ специфики выявления антропокративных основ европейской культуры музыкальной практикой человечества. Если понимать культуру как источник, пространство и результат духовно-практического опыта человечества, то музыка предстает в качестве специфической целостной системы конкретизации и репрезентации этого опыта, феномена, в котором отразились неповторимость и глубина жизненного мира человечества, конкретно-чувственный способ приобщения к интерсубъективному опыту ритмизации и гармонизации бытия. Выразительные возможности языковых средств музыкального искусства рассматриваются в контексте общего процесса оформления музыкальным звуком пространства человеческой жизни, развития художественных практик мировидения и мироощущения средневековой христианской культуры в частности.

Ключевые слова: христианская культура, византийская культура, духовная музыка, художественное мировидение и мироощущение, музыкальная чувственность, музыкально-литературный язык, музыкальные формы, литургия.

УДК 378.4(477-25): 929 Н. Фаворов "18"

В. Г. Нападиста, канд. филос. наук, доц.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
вул. Володимирська, 60, м. Київ, 01033, Україна
napadistaya@ukr.net

3 ІСТОРІЇ УНІВЕРСИТЕТУ СВ. ВОЛОДИМИРА: НАЗАРІЙ АНТОНОВИЧ ФАВОРОВ

У статті здійснено реконструкцію життєвого шляху та проаналізовано основні тематичні складові творчого спадку Назарія Антоновича Фаворова (1820–1897), доктора богослов'я, професора, який упродовж майже чотирьох десятиліть (1859–1897) викладав моральне богослов'я в Університеті Св. Володимира та був настоятелем університетської церкви. Основна тематика мораліста-богослова зосереджена навколо проблем походження моралі, кореляції вчення про мораль з релігійними та філософськими засновками, характерних ознак суб'єкта моральної діяльності, свободи волі та обґрунтування її значимості для морального буття людини, морального вибору, моральних якостей та їхнього місця і ролі у людській сутності. Сміслові акценти при обґрунтуванні означених тематичних складових творчих студій Н. А. Фаворова базувалися на основних положеннях православної релігійної доктрини. Напрацювання Н. А. Фаворова хоч і не відзначаються цілковитою оригінальністю, та мають ґрунтовний, розлогий, цілісний виклад основних проблем морального буття людини, широко трансльований в освітньому просторі України другої половини XIX ст., що робить його творчий спадок вагомим та значущим в національному історико-культурному контексті.

Ключові слова: Університет Св. Володимира, Н. А. Фаворов, моральне богослов'я, моральна діяльність, свобода волі, моральний вибір, моральні якості.

Постановка проблеми. Поважні ювілейні дати спонукають до артикуляції відомого, уточнень спірного, переоцінки усталеного і, по можливості, пошуків незнаного чи відновлення забутого. Багато славетних імен, які власними науковими здобутками творили історію Університету Св. Володимира, давно відомі широкому освіченому загалу як в межах нашої держави, так і поза ними. Стабільна наявність в контексті історичної пам'яті була гарантована переважно представниками природничих, юридичних та медичних наук. Що стосується гуманітаристики, то коло знаних її представників, як правило, визначалося домінантними для свого часу ідеологічними уподобаннями. За останні два десятиліття відбулися суттєві зміни як у фаховому, так і персональному вимірі цього кола. У результаті наукових досліджень, звільнених від ідеологічних обмежень, до традиційного переліку славетних істориків, філологів та літераторів долучили імена філософів – О. М. Гілярова, С. С. Гогоцького, О. О. Козлова, О. М. Новицького. Та попри ідеологічну розкутість сьогодення залишаються певні упередження, які стали причиною забуття Назарія Антоновича Фаворова, авторитетного та вельми шанованого у свій час доктора богослов'я Університету Св. Володимира. Н. А. Фаворов не потрапив у сферу інтересів радянських дослідників, оскільки не був учасником/прихильником революційно-демократичного руху. Фахівець з морального богослов'я не став також вагомим об'єктом дослідницької оптики науковців, що працювали над реконструкцією історико-філософського процесу в Україні. Варто взяти до уваги, що й сучасні політичні, ідеологічні, церковні перипетії мало сприяють повноцінному поверненню із забуття постаті Н. А. Фаворова.

Заради справедливості зазначимо, що наявні перепо-ни мають тривалу історичну тяглість, бо вкорінені ще у самі початки становлення системи світських та духовних вищих навчальних закладів Російської імперії. Специфіка корпоративної замкненості духовних академій не давала можливості широко популяризувати у світських колах наукові здобутки філософів-богословів. Упередженому ставленню до них сприяв і університетський Статут 1850 р., за яким логіку та психологію (це усе, що залишилось у навчальному плані із філософських дисциплін після закриття філософських кафедр 1850 р. у вищих навчальних закладах) читали викладачі кафедри богослов'я, та й то за програмою, яка була складена у духовному відомстві. Це, звісно, спричиняло неприємні стосунки між професорсько-викладацьким складом університетів і духовних академій. "Професорів Академії, – згадував Н. А. Фаворов, – університетська корпорація називала не інакше як консерваторами і не хотіла мати з ними жодних стосунків" [5, с. 199].

З'ясування причин конфронтаційних стосунків між світським і духовно-академічним філософуванням іще чекає на свого дослідника, але навіть поверховий аналіз поглядів "двох філософських партій" засвідчує, що причини протистояння не обмежуються корпоративною замкненістю одних та вподобаннями інших – вони криються значно глибше. У сучасних історико-філософських дослідженнях плоди творчості філософів – представників духовних академій уже посіли належне їм місце. Однак цього не можна сказати про моральне богослов'я, яке чимало посприяло розробленню етичних проблем. А якщо врахувати, що етика як окрема навчальна дисципліна у світських навчальних закладах не викладалась у XIX ст. (її основні проблеми розглядалися пере-

важно в курсі історії філософії), то моральне богослов'я, яке було обов'язковою навчальною дисципліною у світських навчальних закладах, має незаперечне значення в реконструкції функціонування етичних ідей у культурно-освітньому просторі України означеного періоду.

Аналіз досліджень і публікацій. Історіографія часів Російської імперії небагата на свідчення про життя та творчість Н. А. Фаворова. Перша друкована згадка про нього міститься в роботі В. І. Асоченського "Історія Київської духовної академії по реформі її в 1819" (СПб., 1863). Більш докладну інформацію про богослова-мораліста подав В. С. Іконников у "Біографічному словнику професорів та викладачів Імператорського університету св. Володимира" (К., 1884). Першою спробою оцінювання творчого шляху доктора богослов'я став некролог, який окрім коротких біографічних даних містив перелік основних його робіт та намагання їх наукового аналізу [1]. Творчий спадок Н. А. Фаворова був предметом розгляду у праці О. О. Бронзова "Моральне богослов'я в Росії упродовж XIX століття" (СПб., 1901).

Попри те, що фахівці з історико-філософських студій часів незалежності України (І. В. Кондратьєва, М. Л. Ткачук) увели до кола наукових зацікавлень постать Н. А. Фаворова, усе ще залишається потреба в дослідженні напрацювань богослова-мораліста, що робить звернення до цієї забутої сторінки Університету Св. Володимира достатньо актуальним.

Мета статті. Залучити до сучасного історико-філософського дискурсу в Україні життєвий та творчий шлях Н. А. Фаворова, виокремити основні теми його творчих зацікавлень та артикулювати ідейні позиції щодо основних питань морального богослов'я.

Виклад основного матеріалу дослідження. Враховуючи те, що цілісна та розлога біографічна довідка Н. А. Фаворова невідома загалу, вважаємо доречним огляд основних віх його життя, зроблений автором на підставі дослідження численних архівних документів (ЦДІА України, Державний архів м. Києва), спогадів його колег, студентів, слухачів.

Назарій Антонович Фаворов народився 5 жовтня 1820 р. в селі Мордово Сапожковського повіту Рязанської губернії в священицькій родині. Дід його був священиком, а рідний дядько та батько, Антон Проквілітанов, – дячками. Мати, Домна Антонівна, теж походила з духовенства, була дочкою дякона с. Великі Можари. Коли Назарію виповнилось два роки, батька перевели в с. Ламіно того ж повіту на місце дячка.

Сім'я Фаворових у побуті мало чим відрізнялась від інших селянських родин, але там, за його спогадами, панувала особлива духовна й моральна атмосфера. Батьки Фаворова були малоосвіченими людьми. Батько навчався в духовному училищі, але з невідомою (вірогідно, матеріальних) причин не закінчив його. Мати не мала ніякої освіти, проте вміла читати і писати. Вона й стала першою вчителькою для своїх дітей. Назарій виявив добрі здібності до науки та мав гарний голос. Коли йому виповнилось вісім років, вступив до Сапожковського повітового училища, де й дістав прізвище Фаворов.

У 1834–1841 рр. навчався в Рязанській семінарії, засвоївши курси трьох відділень – словесного, або риторики, філософського та богословського. По закінченні збирався прийняти духовний сан. Та Рязанська духовна семінарія отримала розпорядження про направлення трьох кращих учнів на навчання в Київську Духовну академію. Так Н. А. Фаворов потрапив до Києва.

1841 р. його зараховано на XII академічний курс, який мав два відділення: філософське й богословське. На філософському читалася логіка, метафізика, космологія, іфіка (етика), психологія, історія філософії, теорія словесності й історія літератури, німецька та

французька мови. Окрім цього, студенти мали можливість за власним вибором записатись на курс громадянської історії (загальної та російської) або математики (де викладали алгебру, геометрію, елементарну й аналітичну тригонометрію, диференціальне числення з фізикою). Богословське відділення передбачало вивчення догматичного і морального богослов'я, бібліології, церковної історії, ексегетики (пояснення, техніки трактування давніх текстів), гомілетики (церковного красномовства), біблійської археології, а також єврейської та грецької мов.

Особливий вплив на становлення Н. А. Фаворова як майбутнього педагога та науковця мали знамениті професори Київської духовної академії І. М. Сковрцов та П. С. Авсєнев. "Не схожі один на одного за складом свого філософського розуму, вони ніби навмисне призначені один для одного, щоб в своїх читаннях доповнювати один одного, діючи розвиваючим і зміцнюючим способом на різні сторони духовного життя своїх слухачів" [5, с. 69]. На старшому відділенні Н. Фаворов слухав широко знаних богословів – архімандрита Димитрія (з догматичного богослов'я), архімандрита Інокентія (з морального богослов'я) та Я. К. Амфітеатрова (з гомілетики).

Після закінчення академії 1845 р. Н. Фаворов був затверджений бакалавром по класу Святого письма, 1846 р. йому доручили читати патрологію. По смерті Я. К. Амфітеатрова (1848 р.) викладав гомілетику, а 1849 р. посів однойменну кафедру, 1853 р. його призначили на посаду екстраординарного професора класу словесних наук, а 1855 р. присвоїли звання професора богослов'я.

21 грудня 1859 року розпочалась майже сорокарічна служба Н. А. Фаворова в Університеті Св. Володимира як професора богослов'я та настоятеля університетської церкви. То були досить складні часи для університетського життя, яке, з одного боку, мусило функціонувати за Статутом 1850 р., що обмежив кількість студентів, зменшив кількість кафедр і встановив жорсткі вимоги щодо викладання, а з іншого – в ньому виразно відчувався подих нового часу. Як уже зазначалося, наприкінці 50-х років нові віяння поставили "ліберальну університетську професуру у ворожі стосунки з академічною" [5, с. 199]. Посівши університетську кафедру богослов'я за таких обставин, Н. Фаворов посилено працював та виявив велике терпіння, тактовність та толерантність у стосунках зі студентством та викладачами університету, щоб досягти тієї поваги, яку згодом виявила до нього університетська корпорація. Доказом цього було блискуче балотування в Раді університету з приводу продовження повноважень професора після 25-річної служби. Рада університету кожних п'ять років зверталася з проханням до міністра народної освіти надати дозвіл Н. Фаворову висувати свою кандидатуру на заміщення посади професора кафедри богослов'я.

Н. Фаворова знали також як прекрасного проповідника. "Бути в університетській церкві для того, щоб послухати Фаворова, – згадував інспектор Київської Духовної академії І. М. Корольков, – стало звичаєм у міського товариства, як вищого, так і середнього, попри те, що ... в наших малоосвічених товариствах не висловлюють великого співчуття до проповідей і проповідників" [1, с. 465].

Розпочавши службу в університеті, Н. Фаворов залишався й у штаті Київської Духовної академії, але у 1861 р., зважаючи на значне навантаження, попросив відставку. Академія на знак подяки і поваги до свого вихованця та професора звернулася до митрополита Київського і Галицького Арсенія з проханням подати клопотання до Священного Синоду про присвоєння Н. Фаворову за його численні богословські праці вченого ступеня доктора богослов'я – 21 серпня 1862 р. він був удостоєний рідкісного на той час ступеня.

Окрім викладання в університеті Н. Фаворов упродовж багатьох років читав Закон Божий у Фундуклеївській жіночій гімназії, Інституті шляхетних дівчат, приватній гімназії Ващенко-Захарченка, на Вищих жіночих курсах, а також брав активну участь в громадському та церковному житті міста. Неодноразово обирався членом міської Думи, був цензором проповідей священників Київського повіту й книг духовного змісту, членом консисторії, входив до складу комітету з будівництва Володимирського собору.

Широко відзначався 50-річний ювілей його науково-педагогічної діяльності. Численні вітання від поважних гостей і різних установ Росії (Московської та Казанської Духовних академій, Московського, Харківського, Санкт-Петербурзького, Новоросійського, Варшавського університетів, багатьох духовних семінарій і гімназій) засвідчили неабияку шану до ювіляра.

Визнанням заслуг і чеснот стали й ордени Анни від 3-го до 1-го ступеня та Св. Володимира 4-го та 2-го ступенів, золотий годинник від імператриці за 10-річну службу в Фундуклеївській гімназії.

За спогадами професора Київської Духовної академії В. Певницького, Н. Фаворов належав до найталановитіших професорів. "В академії він користувався високим авторитетом. ... Лекції свої він викладав усно, мовою чистою, чіткою, плавною, що нагадувала друкований стиль. Не було в його мові ні запинок, ні повторів, ні неточних і невлучних висловів, що трапляється при експромтах" [2, с. 369]. Неабиякі лекторські здібності професора відзначав також у своїх спогадах його студент, а згодом міський голова Чернігова (1873–1887) В. Хижняков: "Аудиторія Фаворова, особливо в перші часи, була переповнена. На лекціях з догматичного богослов'я він старався примирити релігію з природознавством. Виклавши яке-небудь твердження із Євангелія, він приводив багато цитат, що заперечували це твердження, із творів західноєвропейських учених. А потім приймався розбивати ці заперечення, проявляючи при цьому велику ерудицію і велике мистецтво діалектики. ... численна література, з якою він нас знайомив, і турнір нашого вченого богослова з його відсутніми суперниками становили великий інтерес" [9, с. 47]. На переконання Л. С. Мацеєвича, історика церкви та почесного члена Київської Духовної академії, богословські лекції Н. Фаворова цікавили тоді "весь інтелігентний Київ" [4, с. 514].

Цікаві штрихи до життєвого портрету Н. Фаворова, що дають змогу частково зрозуміти його внутрішній світ, знаходимо в його листах до Києво-Софійського кафедрального протоієрея П. Г. Лебединцева, написаних з приводу їхньої спільної участі в роботі комітету з реформи церковного суду, що засідав в Петербурзі. Н. Фаворов постує в них як сумлінний працівник, що вболіває за достачену справу, як людина дуже тактовна в стосунках з оточуючими, що поцінує понад усі людські якості тактовність в інших людях, як шанобливий колега та турботливий батько [3].

За свідченням архівних матеріалів, Н. А. Фаворов був одружений з Олександрою Яківною Бобровниковою, дочкою колезького радника, що служив в Києві в окрузі шляхет сполучення. Мав двох синів – Олександра та Віктора і дві доньки – Ольгу та Юлію. По смерті дружини, яка 1863 р. померла від пологів, залишався вдівцем. Родина Фаворових проживала в одноповерховому напівкам'яному будинку на Подолі.

Проводяючи в останню дорогу свого друга П. Г. Лебединцева, Н. Фаворов застудився і від запалення легенів помер 12 січня 1897 р. Похований на Шкавицькому кладовищі (м. Київ), на місці якого зараз – пустка.

Перу Н. А. Фаворова належать численні праці з проблем догматичного та морального богослов'я. Предметом нашого зацікавлення є насамперед його доробок

в царині моралі, об'єктивований в таких роботах, як "Нариси морального православно-християнського вчення", вперше видані у Києві 1863 р., "Про християнську моральність" (К., 1880) та "Основні поняття про моральність", що зберігаються в рукописному варіанті в Інституті рукописів НБУ ім. В. Вернадського.

"Нариси морального православно-християнського вчення" поклали за мету полегшити студентам Університету Св. Володимира "справу підготовки до іспитів з богослов'я", хоч при порівняльному аналізі з програмою його лекційного курсу з морального богослов'я можна стверджувати, що вони не були простим викладом лекцій, а містили досить розлогі міркування богослова з проблем моралі, що ґрунтувались на здобутках сучасного йому вчення про мораль, як релігійного, так і світського. Особливу увагу богослов-мораліст приділяв знайомству своїх слухачів із вченням утилітаристів, теорією природного морального обов'язку, майстерно характеризував систему моралі Д. Кавеліна та досить детально розглядав ідею "неспротиву злу" Л. М. Толстого. "Нариси..." витримали сім видань (з 1863 по 1894 рр.) з відповідними доповненнями, були високо поціновані колегами-сучасниками і тривалий час уважалися офіційним підручником з морального богослов'я в Росії.

У праці "Про християнську моральність" Н. А. Фаворов виклав витримки з лекційного курсу по Закону Божому для слухачок Вищих жіночих курсів у Києві, а "Основні поняття про моральність", напевно, мали бути останньою редакцією "Нарисів морального православно-християнського вчення", оскільки їхня відмінність полягає у вступі та залученні матеріалу з історії античної етики, а також в оновленому викладі матеріалу.

Загальна структура викладу Н. А. Фаворовим вчення про мораль була підпорядкована традиційним вимогам морального богослов'я, а саме: суб'єкту моральної діяльності як силі, що самостійно визначається у виборі добра і зла і володіє моральною свободою; вчення про Бога, що сприяє спасінню людини; відмінності світу духовного і матеріального; тотожності моральної гідності людської природи в усіх людях і, як наслідок, рівності людей в моральному відношенні; життєвим благам, які поділяються на "внутрішні" (неминущі) та "зовнішні".

В основі моральної діяльності, за Фаворовим, лежать: усвідомлення того, що має бути і чого не можна робити, або внутрішній моральний закон (який полягає в розумі і совісті); здатність визначати себе до діяльності. Тобто умовою моральної діяльності людини є наявність внутрішнього морального закону та свободи волі.

Моральний закон проявляється в розумі та совісті людини і діє паралельно до фізичного закону, що панує у світі природи. Для богослова-мораліста є очевидною різниця між світом фізичним і світом духовним, підтвердженням якої є наявність свободи волі людини. "Із запереченням свободи волі в людині очевидно заперечується різниця між світом фізичним і світом моральним" [8, с. 191]. Для Н. А. Фаворова "свобода волі ... такий факт, який не потребує для себе ніяких доказів; сумнів в ній є настільки неприродним, наскільки неприродним був би сумнів людини у власному існуванні" [8, с. 200]. Отже, Н. А. Фаворов сприймав факт існування свободи волі на підставі свідчень самосвідомості людської. Проголошуючи людську діяльність вільною, Фаворов все ж таки зазначав, що вільна – це не безпричинна, та першопричину вбачав у самій волі людській. Тому істота "морально розумна" є творцем свого власного морального життя, від її волі головним чином залежить, як буде побудоване це життя.

Свобода волі, за Н. Фаворовим, визнається не тільки як необхідна умова розрізнення світу фізичних явищ та світу проявів людського духу. Свобода волі

має бути визнана заради існування моральної відповідальності. "Де немає свободи дій, там немає місця закону, немає підстав ні для прав, ні для обов'язків, не можна розрізнити ні заслуг, ні злочинів, не повинно бути тому ні нагород, ні покарань, без чого людське суспільство зовсім немислиме" [8, с. 200].

Цікавим є міркування Н. А. Фаворова стосовно свободи вибору. Більшість дослідників цієї проблеми, як світських, так і богословських, вважали наявність вибору головною ознакою свободи волі. Н. А. Фаворов стверджує, що свобода вибору між добром і злом "не справжня свобода: необхідність вибору між протилежними спонуканими своїми демонструє брак в людині дійсної духовної свободи" [7, арк. 115]. Це пояснюється постулатами християнського вчення, тим, що людина втратила "істинну свободу своєї волі" з відходженням від Бога. Людина, створена згідно образу Божому, до первородного гріха відображала досконалість свого Творця, і вибирати між добром і злом в неї не було потреби. "Свобода невинної людини полягала в тому, що вона могла без будь-якого вибору ... постійно стверджуватися і виростати в добрі". Таким чином, Н. А. Фаворов доводив висновок, що "вибір це межа духовної свободи, а не її умова" [7, арк. 116].

На думку Н. А. Фаворова, людина є потенційно неспроможною забезпечити благочестиве життя без Божої благодаті. Якщо для людини немає авторитету, який вищий, ніж її власний закон, то їй надто важко боротися зі своїми потягами, пристрастями, які хоч і протилежні моральному закону, але мають великий вплив на людину. "Для того щоб вимоги закону мали для неї безумовно-зобов'язуючу силу, вона повинна чути в ній голос верховного законодавця, якому належить повна влада вимагати і забороняти, що йому завгодно, і від котрого залежить вся доля її" [8, с. 206]. Отже, Н. А. Фаворов дотримувався класичної формули морального богослов'я у співвідношенні моралі та релігії, коли підвищення залежності суспільства пов'язується з пропорційною залежністю від впливу релігії на нього. На його думку, "...без релігії моральність повинна втратити самі суттєві властивості свої" [6, с. 7].

Моральне вчення за своєю природою було для Н. А. Фаворова виключно вченням релігійним. І якщо в працях його сучасника, богослова-мораліста, професора Київської Духовної академії М. Олесницького воно не ототожнене з релігією, а наділене автономією і, навпаки, підпорядковане філософії, то в розумінні Н. А. Фаворова "... окремо від релігії моральне вчення може існувати в яких-небудь філософських школах, але не в середовищі цілих народів" [8, с. 205].

Виходячи з таких настанов, Н. А. Фаворов однозначно вирішував питання про походження моралі, стверджуючи, що "початки моральності природжені людині" [6, с. 5]. Його міркування ґрунтуються на здатності кожної людини за природою своєю оцінювати якість своїх дій та відчувати задоволення чи невдоволення від своїх учинків. "У цьому полягає й природний моральний закон наш, який ... називається совістю" [6, с. 5]. У поняття совісті Н. А. Фаворов не вкладав наявності якогось специфічного почуття в людському естві, а розумів це як "застосування загальних здібностей наших розуміти і відчувати – до власних дій наших, що мають більш-менш важливе для нас значення" [6, с. 6]. У твердження про природність початків моральності в людині Н. А. Фаворов як ширший богословський мораліст, безумовно, вкладав релігійний зміст. Походження моральних якостей субстанційно належить не людському еству, а божественно започатковане в ньому.

Н. А. Фаворов наголошував на особливій значимості моральних якостей в житті людини та їхньому всепротяжному характері у будь-яких видах людської діяль-

ності. У його розумінні моральна поведінка грала основну роль в житті людини. "Гідність людини, як людини, як громадянина, як члена суспільства, як сім'янина, – писав богослов, – визначається перш за все і більше всього її моральними якостями" [7, с. 1]. На його думку, ніщо не може компенсувати моральних недоліків в людині. Ні "... фізична краса, або сила, знатність походження, багатство, високе становище в суспільстві... – усе це без доброї моральності здатне тільки розбещувати людину" [7, с. 1]. Добра моральність, безперечно, не звільняє людину від потреб розумового і фізичного розвитку, але вона обумовлює "благоплідність будь-якої діяльності нашої" [7, с. 2].

Висновок. Тематична палітра морально-богословських студій Н. А. Фаворова переважно визначалася усталеною проблематикою в моральному богослов'ї, але й не оминала проблем, актуальних для академічного філософування в Україні та західноєвропейського етичного дискурсу загалом у другій половині XIX ст. Питання походження моралі; кореляція вчення про мораль з релігійними та філософськими засновками; характерні ознаки суб'єкта моральної діяльності; свобода волі та обґрунтування її значимості для морального буття людини; моральний вибір; моральні якості та їхнє місце і роль у людській сутності; людська гідність як умова рівноцінності будь-якого одиничного людського буття – далеко не вичерпний перелік тем, над якими працював Н. А. Фаворов.

Визначення джерела моралі є центральною проблемою для будь-яких філософсько-етичних конструкцій, оскільки це той наріжний камінь, що власне і виявляє їхню специфіку та відмінності між ними. Н. А. Фаворов як богослов-мораліст стояв на позиціях супранатуралізму, що виводив мораль із трансцендентного джерела. Суголосно цій вихідній настанові обґрунтовувався зв'язок вчення про мораль з філософією та релігією, де останній надавалося вирішальне значення. Це у свою чергу обумовлювало відповідні розмісли про природу моральних якостей людини, їхню вкоріненість у божественній сутності та тотальну проникність в усі види людської діяльності. Пафос розгляду свободи волі людини визначався як традиційною богословською тематикою, так і неабиякими успіхами природничих наук, поважні представники яких (наприклад І. М. Сеченов) вважали свободу волі "метафізичними фікціями", що стоять "поза законами землі". Н. А. Фаворов виходив з того, що свобода волі – то наріжне питання для вчення про мораль, оскільки від його вирішення залежить наше розуміння того, чи є людина активною творчою силою в моральній сфері, чи пасивним суб'єктом, здатна вона відповідати за свої вчинки, чи ця відповідальність переноситься на зовнішні обставини. Одним із важливих моментів при розгляді проблеми свободи волі є міркування про значення та роль вибору. Більшість дослідників, як світських, так і богословських, уважали наявність вибору головною ознакою свободи волі. Н. А. Фаворов дотримувався думки, що вибір – це межа свободи волі, а не її умова.

Підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що здобутки Н. А. Фаворова на ниві морального богослов'я не втілилися в оригінальну етичну концепцію, але мають вагомий історичний цінність як свідчення певного рівня етичної думки, наявної в означений період.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Корольков І. Н. Протоієрей Назарій Антонович Фаворов (некролог) / І. Н. Корольков // Труды Киевской духовной Академии. – 1897. – № 1. – С. 454–479.
2. Певницкий В. Мои воспоминания / В. Певницкий // Руководство для сельских пастырей. – 1910. – № 50. – С. 349–385.

3. Письма профессора университета св. Владимира протоиерея Н. А. Фаворова к протоиерею Петру Гавриловичу Лебеденцеву // Киевская старина. – 1901. – № 11. – С. 169–199, № 12. – С. 346–374.
4. Письмо в Совет Киевской духовной академии почетного члена ее Л. С. Мацевича // Труды Киевской духовной Академии. – 1911. – Т. 2. – С. 510 – 540.
5. Русин Н. Профессор протоиерей Назарий Антонович Фаворов и его богословские труды / Н. Русин. – К., 1911. – 276 с.
6. Фаворов Н. А. Основные понятия о нравственности / Н. А. Фаворов // IP НБУ ім. В. Вернадського. – Лебедев 705. – № 41. – 215 арк.
7. Фаворов Н. А. О христианской нравственности (из чтений по Закону Божию слушательницам высших женских курсов в Киеве) / Н. А. Фаворов // Труды Киевской духовной Академии. – 1879. – № 10. – С. 191–226.
8. Фаворов Н. Очерки нравственного православно-христианского учения / Н. А. Фаворов. – К., СПб., 1894. – 220 с.
9. Хижняков В. М. Воспоминания земского деятеля / В. М. Хижняков. – Петроград: Издательство "Огни", 1916. – 251 с.

REFERENCES

1. Korol'kov, I. N. (1897). Protoierej Nazarij Antonovich Favorov (nekrolog) [Protoiereus Nazarij Antonovich Favorov (obituary)]. *Trudy Kievskoj duhovnoj akademii*, 1, 454–479.
2. Pevnickij, V. (1910). Moi vospominanija [My Memories]. *Rukovodstvo dlja sel'skih pastyrej*, 50, 349–385.

3. Pis'ma professora universiteta sv. Vladimira protoiereja N. A. Favorova k protoiereja Petru Gavrilovichu Lebedencevu. (1901). [Letters from the professor of the St. Vladimir University, Protoiereus N. A. Favorov to Protoiereus Peter Gavrilovich Lebedentsev]. *Kievskaja starina*, 11, 169–199, 12, 346–374.
4. Pis'mo v Sovet Kievskoj duhovnoj akademii pochetnogo chlena ee L. S. Maceevicha. (1911). [Letter to the Kiev Spiritual Academy Council from the Honorary Member L. S. Matseevich]. *Trudy Kievskoj duhovnoj akademii*, 2, 510–540.
5. Rusin, N. (1911). *Professor protoierej Nazarij Antonovich Favorov i ego bogoslovskie trudy* [Professor Protoiereus Nazarij Antonovich Favorov and his Theological Works]. Kyiv.
6. Favorov, N. A. Osnovnye ponjatija o npravstvennosti [Basic Morality Concepts]. *IR NBU im. V. Vernads'kogo. Lebedev 705*, 41, 215.
7. Favorov, N. A. (1879). O hristianskoj npravstvennosti (iz chtenij po zakonu Bozhiju slushatel'nicam vysshyh zhenskikh kursov v Kieve) [On Christian Morality (from readings on God's law to the listeners of high female courses in Kiev)]. *Trudy Kievskoj duhovnoj Akademii*, 10, 191–226.
8. Favorov, N. (1894). *Ocherki npravstvennogo pravoslavno-hristianskogo uchenija* [Essays on the Moral Orthodox-Christian Teaching]. Kyiv, Sankt-Peterburg.
9. Hizhnjakov, V. M. (1916). *Vospominanija zemskogo dejatelja* [Memoirs of District Activist]. Petrograd, Izdatel'stvo "Ogni".

Надійшла до редколегії 25.05.19

В. Г. Нападистая, канд. филос. наук, доц.
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко,
ул. Владимирская, 60, г. Киев, 01033, Украина

ІЗ ІСТОРІЇ УНІВЕРСИТЕТА СВ. ВЛАДИМИРА: НАЗАРІЙ АНТОНОВИЧ ФАВОРОВ

В статті здійснено реконструкцію життєвого шляху, аналіз основних тематических складових творчого насліддя Назарія Антоновича Фаворова (1820–1897), доктора богослов'я, професора, котрий на протязі чотирьох десятиліть (1859–1897) преподавав нравственное богословие в Университете Св. Владимира и был настоятелем университетской церкви. Основная тематика моралиста-богослова сосредоточена вокруг проблем происхождения морали, корреляции учения о морали с религиозными и философскими основаниями, характерных признаков субъекта нравственной деятельности, свободы воли и обоснования ее значимости для нравственного бытия человека, нравственного выбора, моральных качеств, их места и роли в человеческой сущности. Смысловые акценты при обосновании указанных тематических составляющих творческих исканий Н. А. Фаворова базировались на основных положениях православной религиозной доктрины. Наработки Н. А. Фаворова хоть и не отличаются полной оригинальностью, однако содержат основательное и целостное изложение основных проблем нравственного бытия человека, широко транслируемое в образовательном пространстве Украины второй половины XIX в., что делает его творческое наследие весомым и значимым в национальном историко-культурном контексте.

Ключевые слова: Университет Св. Владимира, Н. А. Фаворов, нравственное богословие, нравственная деятельность, свобода воли, нравственный выбор, моральные качества.

V. G. Napadysta, Ph.D., Associate Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv,
60, Volodymyrska Street, Kyiv, 01033, Ukraine

FROM THE HISTORY OF ST. VOLODYMYR UNIVERSITY: NAZARII ANTONOVYCH FAVOROV

The article reconstructs the life and analyzes the main thematic components of the creative heritage of Nazarij Antonovich Favorov (1820–1897), Doctor of Theology, a professor who for almost four decades (1859–1897) taught moral theology at the St. Vladimir University and was the rector of the university church. Ideological and political prejudices have led to the long neglect of a highly respected, recognized person both by university tutors corporation and a wide circle of the public. N. A. Favorov is the author of many works on moral theology, in particular, "Essays on the Moral Orthodox-Christian Doctrine", which had seven editions, were highly appreciated by colleagues and for a long time were considered an official textbook on moral theology in Russia. The moralist-theologian concentrates his attention on the problems of the origin of morality, correlation of the morality doctrine with religious and philosophical foundations, the characteristic features of the moral activity subject, freedom of will and substantiation of its significance for the moral existence of man, moral choice, moral qualities and their place and role in the human essence. It was established that the main topics of his creative ideas were predominantly determined by the problems, established in moral theology, but N.A. Favorov did not overlook the issues relevant for academic philosophizing in Ukraine and the Western European ethical discourse of the second half of the nineteenth century. The semantic accents in the substantiation of N.A. Favorov's creative searches were based on the main provisions of the Orthodox religious doctrine. The work of N.A. Favorov, though not entirely original, has a thorough and holistic presentation of the main problems of the moral existence of man, widely spread in the educational space of Ukraine in the second half of the nineteenth century, making his creative legacy important and meaningful in the national historical and cultural context.

Key words: St. Volodymyr University, N. A. Favorov, moral theology, moral activity, freedom of choice, moral choice, moral qualities.

УДК 793.3 + 159.923

І. В. Нарський, д-р ист. наук, проф.
Ольденбургский университет им. Карла фон Оссецкого,
Институт истории,
ул. Аммерленд, 114, г. Ольденбург, 26129, Германия
inarsky@mail.ru

ВЫМЫСЕЛ В ОБОСНОВАНИЕ "ПОДЛИННОСТИ": КАК СОВЕТСКИЕ ХОРЕОГРАФЫ ОБОСНОВЫВАЛИ НАРОДНЫЙ ХАРАКТЕР СВОИХ ПРОИЗВЕДЕНИЙ

В статье определяется место танцевальной художественной самодеятельности в официальной советской культуре и роль специалистов хореографического дела в ее развитии. Объясняются мотивы советских экспертов по танцевальному искусству, зачастую вдохновлявшие их на вымышленные рассказы о собирании хореографического фольклора. Тем самым предпринимается попытка реконструировать логику представлений советских специалистов по народному танцу о предмете их увлечений, любви и профессиональных занятий. В итоге автор приходит к выводу, что ритуализированные рассказы об изучении фольклорных истоков хореографами-постановщиками были важным аргументом в подтверждение "народных корней" советского хореографического творчества, парадоксальным образом мобилизуя вымысел в обоснование "подлинного".

Ключевые слова: советская самодеятельность, народный танец, нотация хореографического материала, изобретенная традиция, "подлинная культура".

© Нарський І. В.